

सुधीर विलास कालेल आणि ईतर

विरुद्ध

बापू राजाराम कालेल आणि ईतर

(दिवाणी अपील क्रमांक 1776 ऑफ 2024)

07 फरवरी 2024

[विक्रम नाथ आणि के. व्ही. विश्वनाथन, * न्यायमुर्ती]

विचारकरण्याजोगा मुद्दा

अपीलकर्ता क्रमांक 1 ला कलम 3 व 4, महाराष्ट्र टेंपराऱी ँक्सेटेंशन ऑफ पीरीयड फॉर सबमीटींग व्हॅलीडीटी सरटीफीकेट (फॉर सरट्न् ईलेक्शन्स टू व्हीलेज पंचायत्स, जिल्हा परिषदस् अॅण्ड पंचायत समितीज्) अॅक्ट 2023 च्या संरक्षणास पात्र आहे का; 19.06.2023 रोजी अपीलकर्ता क्रमांक 2 विरुद्ध अविश्वास प्रस्ताव आवश्यक मतांअभावी घेण्यात आला नाही म्हणून कार्यवाही योग्य आहे की नाही.

हेडनोट्स

महाराष्ट्र वैधता प्रमाणपत्र सादर करण्यासाठी तात्पुरती मुदतवाढ (ग्रामपंचायत, जिल्हा परिषदा व पंचायत समित्यांच्या काही निवडणुकांसाठी) अधिनियम, 2023 - कलम 3, 4 - महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम, 1959 - कलम 35, 10 (1 अ), 30 (1 अ) - महाराष्ट्र अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, विमुक्त जमाती (विमुक्त जाती), भटक्या जमाती, इतर मागासप्रवर्ग आणि विशेष मागास प्रवर्ग (जात प्रमाणपत्र देणे व पडताळणी चे नियमन) जात प्रमाणपत्र अधिनियम, 2000, 2023 च्या अधिनियमाचे कलम 3, 4 - उपलब्ध नसल्यास - अपीलकर्ता क्रमांक 2-सरपंच यांच्याविरुद्ध अविश्वास

प्रस्ताव - वैधता - अपीलकर्ता क्रमांक 1 जर पंचायतीचा सदस्य असल्यास मतदानाचा अधिकार आणि कलम 3 आणि 4 अन्वये : संरक्षण छत्राखाली आहे का:

धरले: पडताळणी समित्यांवर जात प्रमाणपत्रांच्या पडताळणीचे कामाचा बोझा असल्याने तात्पुरता मुदतवाढ कायदा लागू करण्यात आला आणि निवडून आलेल्या सदस्यांना विहित मुदतीत वैधता प्रमाणपत्र मिळविण्यात अडचणी येत होत्या - ज्या अर्जदारांचे अर्ज अद्याप छाननी समितीकडे प्रलंबित आहेत त्यांना संरक्षण देणे हा त्याचा उद्देश होता - अशा निवडून आलेल्या उमेदवारांना केवळ अर्ज प्रलंबित असताना वैधता प्रमाणपत्र न देणे या कारणामुळे वंचित ठेवता कामा नये, हा विचार होता - अपीलकर्ता क्रमांक 1 आपल्या निवडीच्या तारखेपासून 12 महिन्यांच्या आत वैधता प्रमाणपत्र सादर करण्यात अपयशी ठरल्यामुळे आपोआप सदस्य म्हणून अपात्र ठरविण्यात आला - तात्पुरता विस्तार अधिनियम, 2023 च्या कलम 3 चे संरक्षक छत्र अपीलकर्ता क्रमांक 1 ला उपलब्ध होणार नाही कारण त्याला कलम 3 (2) (b) चा फटका बसला आहे, कारण सदर कायदा सुरू झाल्याच्या तारखेस कोणताही वैध अर्ज प्रलंबित नसल्यामुळे - अपीलकर्ता क्रमांक 1 स्वयंचलित अपात्रतेमुळे सदस्यत्वाला मुकला - युक्तिवाद असा की अर्ज नाकारला गेला नाही आणि तो छाननी समितीने केवळ अर्ज "फाइलिंग" किंवा "नोंदवणी" होता, स्वीकारार्ह नाही - कलम 3 (2) (b) मधील फेटाळलेल्या प्रकरणांमध्ये अशा प्रकरणांचाही समावेश असेल जेथे अर्जदाराच्या चुकीमुळे शेवटी अर्ज फेटाळले गेले - तहसीलदारांची दि.19.06.2023 ची कार्यवाही ज्याद्वारे अविश्वास ठराव फेटाळला कारण "बसण्याचा आणि मतदान करण्याचा अधिकार" असलेल्या तीन चतुर्थांश सदस्यांची मतदानाची आवश्यकता पूर्ण झाली नाही, ती टिकवता येत नाही आणि उच्च न्यायालयाने योग्यरित्या रद्द केली - उच्च न्यायालयाने अपीलकर्ता क्रमांक 2-सरपंचांविरुद्धचा अविश्वास प्रस्ताव फेटाळून लावणे देखील योग्यच रद्द केले, कारण अविश्वास ठराव विधिवत होता - उच्च न्यायालयाच्या आदेशावर शिक्षामोर्तब झाले. [परिच्छेद 31, 39, 40, 42-44]

महाराष्ट्र टेंपराऱी ँक्सेटेंशन ऑफ पीरीयड फॉर सबमीटींग व्हॅळीडीडीटी सरटीफीकेट (फॉर सरटून ईलेक्शन्स टू व्हिलेज पंचायत्स, जिल्हा परिषदस् अॅण्ड पंचायत समितीज)अॅक्ट 2023: कलम 3

(1) (b), (2) (b):

धरले : कलम 3 मध्ये उमेदवारी अर्ज दाखल करण्याच्या तारखेपूर्वी जात प्रमाणपत्र पडताळणीसाठी छाननी समितीकडे अर्ज केलेल्या आणि राखीव जागेवर निवडून आलेल्या व्यक्तींच्या प्रकरणांचा समावेश आहे; आणि ज्यांचे अर्ज अधिनियम लागू झाल्याच्या तारखेस छाननी समितीकडे प्रलंबित होते- तात्पुरती मुदतवाढ अधिनियम, 2023 सुरू झाल्याच्या तारखेपासून बारा महिन्यांच्या आत म्हणजे 09.07.2024 पर्यंत प्रमाणपत्र सादर करणे बंधनकारक आहे - कलम 3(1) अन्वये 10.07.2023 पासून पुढील बारा महिन्यांचा कालावधी अशा लोकांसाठी होता ज्यांचे अर्ज वैधरित्या दाखल केले गेले आणि प्रलंबित होते आणि जेथे त्यांचे अर्ज नामनिर्देशनाच्या तारखेपूर्वी सादर केले गेले आहेत - उपकलम (2) (ब) मध्ये स्पष्टपणे म्हटले आहे की ज्या सदस्याचा वैधता प्रमाणपत्राचा अर्ज छाननी समितीने फेटाळला असेल तेथे उपकलम (1) मधील तरतुदी लागू होणार नाहीत. [परिच्छेद 31, 38]

केस लॉ चा हवाला

शंकर पुत्र रघुनाथ देवरे (पाटील) विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य आणि इतर. (2019) 3 एससीसी 220 - संदर्भित.

अनंत ह. उलाहाळकर आणि अन्य विरुद्ध मुख्य निवडणूक आयुक्त आणि इतर . 2017 (1)

एमएचएल जे 431; मंदाकणी कचरू कोकणे ऊर्फ मंदाकणी विष्णू गोडसे विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य आणि इतर. 2021 (3) एमएचएल जे 221 - संदर्भित.

कायद्यांची यादी

महाराष्ट्र टेंपेरायरी एक्सेटेशन आँफ पीरीयड फॉर सबमीटींग व्हॅलीडीटी सरटीफीकेट (फॉर सरट्न् ईलेक्शन्स टू व्हॅलेज पंचायत्स, जिल्हा परिषदस् अँड पंचायत समितीज्) अँक्ट 2023, महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम, 1959; महाराष्ट्र अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, विमुक्त जमाती (विमुक्त जाती), भटक्या जमाती, इतर मागासप्रवर्ग व विशेष मागास प्रवर्ग (जात प्रमाणपत्र देणे व पडताळणी चे नियमन) अधिनियम, 2000; महाराष्ट्र अनुसूचित जाती, विमुक्त जमाती (विमुक्त जाती), भटक्या जमाती, इतर मागासप्रवर्ग व विशेष मागास प्रवर्ग (जात प्रमाणपत्र देणे व पडताळणी चे नियमन) नियम 2012; महाराष्ट्र नगरपरिषदा, नगरपंचायती व औद्योगिक वसाहत अधिनियम, 1965.

की वर्डची यादी

जातीचा दाखला; जात प्रमाणपत्रांची पडताळणी; वैधता प्रमाणपत्र; छाननी समित्या; अविश्वास प्रस्ताव; स्वयंचलित अपात्रता; सरपंच.

त्यातून उद्भवलेले प्रकरण

दिवाणी अपिलीय अधिकार क्षेत्र : दिवाणी अपील क्रमांक 1776 ऑफ 2024

2023 च्या डब्ल्यूपी क्रमांक 7924 मध्ये मुंबई उच्च न्यायालयाच्या दिनांक 20.09.2023 च्या निर्णय व आदेशावरून

पक्षांची उपस्थिती

अपीलकर्त्यासाठी गौरव अग्रवाल, मानव, श्री/ सौ सुमन शर्मा, मुकेशकुमार त्रिपाठी, मीस स्वाती वैभव, अँड.

विनय नवरे, सिनीयर अॅड. आनंद दिलीप लांडगे, सिद्धेश्वर कळेल, विवेक साळुंखे, अनिरुद्ध जोशी, सिद्धार्थ धर्माधिकारी, आदित्य अनिरुद्ध पांडे, भरत बगळा, सौरव सिंह, आदित्य कृष्ण, मीस रावी शर्मा, अॅड. उत्तरदाते करीता.

सर्वोच्च न्यायालयाचा निर्णय / आदेश

निर्णय :

के.व्ही. विश्वनाथन, न्यायमुर्ती.

1. परवानगी मंजूर.
2. या खटल्यातील 'व्दंद' अपीलकर्ता क्रमांक 2 शुशीला सीताराम कालेल सरपंच जांभूळणी ग्रामपंचायतीचे (ग्रामप्रमुख) वरील अविश्वास ठरावाच्या वैधतेवरून आहे. मात्र, आत एक 'लढाई' आहे, जी व्दंदाचा परिणाम पूर्णपणे ठरवते. ती अपीलकर्ता क्रमांक 1 – सुधीर विलास कालेल यांच्या पंचायतीतील सदस्यत्वाच्या वैधतेवर आहे. अविश्वास ठराव हा 'बसण्याचा' आणि 'मतदान' करण्याचा अधिकार असलेल्या एकूण सदस्यसंख्येच्या किमान तीन चतुर्थांश सदस्यांनी आणला पाहिजे. जर अपीलकर्ता क्रमांक 1 ला, 19.06.2023 रोजी सदस्य म्हणून 'बसण्याचा' अधिकार असेल, तर अपीलकर्ता क्रमांक 2 विरुद्ध अविश्वास प्रस्ताव 'उभा' राहू शकत नाही, डेनिंग-एस्कू सारखे वाक्य वापरण्यासाठी. उच्च न्यायालयाने अपीलकर्त्यांविरोधात निकाल दिला आहे. व्यथित होऊन ते अपीलात आमच्यासमोर आहेत.
3. अपीलकर्ता क्रमांक 1, कायद्याने पंचायतीचा सदस्य होता का, त्याला मतदानाचा अधिकार होता का, हा प्रश्न या प्रकरणात विचारकरण्याजोगा आहे. महाराष्ट्र टेंपरारी एक्सेटेशन ऑफ पीरीयड फॉर सबमीटींग व्हेलीडीटी सरटीफीकेट (फॉर सरट्न् ईलेक्शन्स टू व्हीलेज पंचायत्स, जिल्हा

परिषदस् अॅण्ड पंचायत समितीज्) अॅक्ट 2023 च्या कलम 3 आणि 4 अन्वये अपीलकर्ता क्रमांक 1 संरक्षणात्मक छत्राखाली समाविष्ट आहे का? [पुढे "टेंपररी एक्सटेंशन अॅक्ट , 2023" म्हणून संबोधला जातो] ? जर याचे उत्तर होकारार्थी असेल तर जांभूळणी गावातील ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीत राखीव सदस्य म्हणून अपीलकर्ता क्रमांक 1 ची निवड वैध ठरेल. परिणामी, अपीलकर्ता क्रमांक 2 - सुशीला सीताराम कालेल (सरपंच) यांच्यावर अविश्वास व्यक्त करणारा अविश्वास प्रस्तावही रद्द बातल ठरेल. जर अपीलकर्ता क्रमांक 1 टेंपररी एक्सटेंशन अॅक्ट , 2023 च्या कलम 3 च्या लाभास पात्र नाही असे मानले गेले तर त्याने आपली जागा रिकामी केल्याचे मानले जाईल आणि परिणामी, अविश्वास प्रस्ताव आणला जाईल. परिपूर्ण आकलनासाठी पार्श्वभूमीची वस्तुस्थिती आणि वैधानिक व्यवस्था थोडी तपशीलवार मांडणे आवश्यक आहे.

थोडक्यात तथ्ये आणि विधिमंडळ व्यवस्था:

4. 30.12.2020 रोजी अपीलकर्ता क्र.1 यांनी ओबीसी प्रवर्गासाठी राखीव जागेवर जांबुळाणी, जि.सातारा गावपंचायत सदस्य म्हणून निवडणूक लढविण्यासाठी आपला उमेदवारी अर्ज दाखल केला. दिनांक 03.02.2013 रोजीच अपीलकर्ता क्रमांक 1 ला उपविभागीय अधिकारी, जिल्हा सातारा यांनी इतर मागासप्रवर्गातील 'लोणारी' जातीचे जात प्रमाणपत्र दिले होते. उमेदवारी अर्ज भरण्याच्या दिवशीच म्हणजे 30.12.2020 रोजी त्यांनी वैधता प्रमाणपत्रासाठी अर्ज केला होता. हे वैधता प्रमाणपत्र महाराष्ट्र अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, विमुक्त जमाती (विमुक्त जाती), भटक्या जमाती, इतर मागासप्रवर्ग आणि विशेष मागास प्रवर्ग (जारी करणे आणि पडताळणी चे नियमन) जात प्रमाणपत्र अधिनियम, 2000 [पुढे "जात प्रमाणपत्र अधिनियम, 2000" म्हणून संबोधले जाते]

अंतर्गत आवश्यक गरजेचे आहे. या कायद्याअंतर्गत विस्तृत नियम तयार करण्यात आले आहेत ज्यावर नंतर निर्णयात चर्चा केली जाईल.

5. या अधिनियमाच्या कलम 3 अन्वये इतर मागासप्रवर्गातील कोणत्याही व्यक्तीने कोणत्याही स्थानिक स्वराज्य संस्थेतील कोणत्याही ऐच्छिक पदासाठी निवडणूक लढविण्याच्या हेतूने जात प्रमाणपत्र देण्यासाठी सक्षम प्राधिकरणाकडे अशा स्वरूपात व विहित पद्धतीने अर्ज करावा. या कायद्याच्या कलम 4 अन्वये सक्षम प्राधिकारीला जातीचा दाखला देण्याचा अधिकार आहे. हे एक असे प्रमाणपत्र आहे जे अपीलकर्ता क्रमांक 1 कडे 03.02.2013 रोजी होते. तथापि, ते केवळ निर्णायक नाही. कलम 4 (2) अन्वये सक्षम प्राधिकरणाने दिलेले जात प्रमाणपत्र पडताळणी समितीकडून पडताळणी व वैधता प्रमाणपत्र देण्याच्या अधीन राहून वैध असेल. या कायद्याच्या कलम 6 अन्वये शासनाला छाननी समिती स्थापन करून त्याच्या कार्यक्षेत्राचे क्षेत्रफळ ठरविण्याचा अधिकार आहे. या अधिनियमाच्या कलम 6(2) अन्वये सक्षम प्राधिकरणाकडून जात प्रमाणपत्र प्राप्त केल्यानंतर संबंधित जातीला देण्यात येणारे लाभ किंवा सवलतीचा लाभ घेऊ इच्छिणारी कोणतीही व्यक्ती अशा जात प्रमाणपत्राची पडताळणी व वैधता प्रमाणपत्र देण्यासाठी संबंधित छाननी समितीकडे विहित केलेल्या पद्धतीने, वेळेत, अशा स्वरूपात व विहित पद्धतीने अर्ज करण्यास अधिकृत आहे. या कायद्याच्या कलम 6(4) अन्वये छाननी समितीने जात प्रमाणपत्राच्या पडताळणीसाठी अशा प्रक्रियेचे अनुसरण करणे आणि विहित केल्याप्रमाणे वैधता प्रमाणपत्र पडताळणी व प्रदान करण्याच्या कालमर्यादेचे पालन करणे अपेक्षित होते.

6. महाराष्ट्र अनुसूचित जाती, विमुक्त जमाती (विमुक्त जाती), भटक्या जमाती, इतर मागासप्रवर्ग आणि विशेष मागास प्रवर्ग (जात प्रमाणपत्र देणे व पडताळणी चे नियमन) नियम 2012 [पुढे "2012 नियम" म्हणून संबोधले जातात] असे नियम तयार करण्यात आले आहेत. नियम 11 मध्ये छाननी समिती स्थापन करण्याची तरतूद आहे. नियम 14 मध्ये कोणतीही इच्छुक व्यक्तीने राखीव

प्रवर्गाला देण्यात येणारे लाभ व सवलतीचा लाभ मिळवीण्यास घेतल्यास आपल्या जातीच्या दाव्याची पडताळणी व जात वैधता प्रमाणपत्र वेळेत देण्यासाठी संबंधित छाननी समितीकडे प्रतिज्ञापत्रासह विहित नमुन्यात अर्ज सादर करावा. नियम 15 नुसार नियम 14 अन्वये जात प्रमाणपत्र पडताळणीसाठी अर्ज अशा स्वरूपात आणि नियम 17 मध्ये विहित केल्याप्रमाणे वेळेत दाखल करणे किंवा सादर करणे बंधनकारक आहे. पुढील नियम 16 मध्ये अर्जदाराने पुरविलेली माहिती देण्याची तरतूद आहे. छाननी समितीला अर्जावर जलदगतीने निर्णय घेता यावा, यासाठी त्यामध्ये नमूद केलेली कागदपत्रे/माहिती सादर करायला हवी, असे त्यात नमूद करण्यात आले आहे. उपखंड (फ) मध्ये काही कागदपत्रे निश्चित करण्याव्यतिरिक्त इतर संबंधित पुरावे असल्यास ते ग्राह्य धरण्याच्या अधीन राहून सादर करण्याची तरतूद आहे. नियम 16 च्या स्पष्टीकरण 2 मध्ये अर्जदाराने छाननी समितीला आवश्यकतेनुसार मूळ कागदपत्रे सादर करण्याविषयी सांगितले आहे.

7. छाननी समितीची कार्यपद्धती सांगणारा नियम 17 या खटल्यासाठी महत्वाचा आहे. नियम 17 मधील उपनियम 1 ते उपनियम 3 खालीलप्रमाणे आहेत:

" 17 (1) अर्ज प्राप्त झाल्यानंतर छाननी समितीने अर्ज व त्यासोबत दिलेली माहिती सर्व बाबतीत परिपूर्ण असल्याची खात्री करावी व अर्जाची छाननी करावी.

(2) या नियमांमध्ये काहीही असले तरी छाननी समितीने उपस्थित केलेल्या हरकती अर्जदाराने किंवा फिर्यादीने दोन आठवड्यांच्या आत किंवा वाढीव कालावधीत जो सहा आठवड्यांपेक्षा जास्त नसेल, निराकरण करणे आवश्यक आहे. अन्यथा उपलब्ध नोंदींचे मूल्यमापन करून दावा किंवा अर्ज किंवा तक्रार निकाली काढली जाईल आणि तसा निर्णय छाननी समितीद्वारे अर्जदाराला कळविला जाऊ शकतो.

(3) कारणे नोंदवून अपूर्ण अर्ज फेटाळला जाऊ शकतो."

8. वरील वरून स्पष्ट होते की, नियम 17(2) मध्ये असे म्हटले आहे की, छाननी समितीने घेतलेल्या हरकतीचे विहित मुदतीत निराकरण करण्यास अर्जदार वैयक्तिकरित्या जबाबदार होता. नियम 17 च्या उपनियम 3 मध्ये कारणे नोंदवून अपूर्ण अर्ज फेटाळला जाऊ शकतो, असे स्पष्टपणे नमूद करण्यात आले आहे.

9. या खटल्याचा निकाल देण्याच्या हेतूने वरील कायद्यांबरोबरच अस्तित्वात असलेल्या महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम, 1959 मधील काही तरतुदी [पुढे "पंचायत अधिनियम" म्हणून संबोधल्या जातात] निश्चित करणे आणि त्यांचे विश्लेषण करणे आवश्यक आहे. कलम 10-1A, खालीलप्रमाणे आहे:

"10-1A. राखीव जागेसाठी निवडणूक लढविणाऱ्या व्यक्तीने जात प्रमाणपत्र व

वैधता प्रमाणपत्र सादर करावे. - अनुसूचित जाती, जमाती किंवा नागरिकांच्या मागासप्रवर्गासाठी राखीव जागेवर निवडणूक लढवू इच्छिणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीने नामनिर्देशनपत्र, सक्षम प्राधिकरणाने दिलेले जात प्रमाणपत्र आणि छाननी समितीने दिलेले वैधता प्रमाणपत्र महाराष्ट्र अनुसूचित जाती अनुसूचित जमाती, विमुक्त जमाती (विमुक्त जाती), भटक्या जमाती, इतर मागासप्रवर्ग व विशेष मागास प्रवर्ग (जात प्रमाणपत्र देणे व पडताळणी चे नियमन) अधिनियम, 2000 : च्या तरतुदीनुसार सादर करणे आवश्यक आहे

परंतु ज्या सार्वत्रिक किंवा पोटनिवडणुकीसाठी उमेदवारी अर्ज दाखल करण्याची

शेवटची तारीख 31 डिसेंबर 2023 रोजी किंवा त्यापूर्वी येते¹, त्या साठी राज्य

निवडणूक आयोगाने जाहीर केलेल्या निवडणूक कार्यक्रमानुसार ज्या व्यक्तीने

1 (ही तारीख मुळात 28.02.2021 होती, निवडणुकीच्या वेळी)

उमेदवारी अर्ज दाखल करण्याच्या तारखेपूर्वी आपल्या जात प्रमाणपत्राच्या पडताळणीसाठी छाननी समितीकडे अर्ज केला आहे परंतु ज्याला उमेदवारी अर्ज दाखल करण्याच्या तारखेस वैधता प्रमाणपत्र प्राप्त झाले नाही. त्याने मनिर्देशनपत्रासह नामनिर्देशन कागदपत्रे सादर करावीत:-

- (i) वैधता प्रमाणपत्र जारी करण्यासाठी छाननी समितीकडे त्याने केलेल्या अर्जाची सत्य प्रत किंवा छाननी समितीकडे तसा अर्ज केल्याचा इतर कोणताही पुरावा; आणि
- (ii) आपण निवडून आल्याच्या तारखेपासून बारा महिन्यांच्या कालावधीत, छाननी समितीने जारी केलेले वैधता प्रमाणपत्र सादर करील, असे प्रतिज्ञापत्र: परंतु अशी व्यक्ती निवडून आल्याच्या तारखेपासून बारा महिन्यांच्या कालावधीत वैधता प्रमाणपत्र सादर करण्यात अपयशी ठरल्यास त्याची निवडणूक पूर्वलक्षी प्रभावाने संपुष्टात आल्याचे समजले जाईल आणि तो सदस्य होण्यास अपात्र ठरेल."

सरपंचपदाच्या राखीव पदासाठी निवडणूक लढविणाऱ्या व्यक्तींसाठी कलम 30 (1 A) च्या स्वरूपात अशीच तरतूद आहे.

10. वरील तरतुदीनुसार राखीव प्रवर्गातील सदस्यत्वाची निवडणूक लढवू इच्छिणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीने उमेदवारी पत्र, सक्षम प्राधिकरणाने दिलेले जात प्रमाणपत्र व जात प्रमाणपत्र अधिनियम, 2000 नुसार छाननी समितीने दिलेले वैधता प्रमाणपत्र सोबत सादर करावे. या तरतुदीनुसार ज्या निवडणुकांसाठी उमेदवारी अर्ज दाखल करण्याची शेवटची तारीख तरतुदीत विहित तारखेपूर्वी किंवा त्यापूर्वी आली असेल, अशा व्यक्तीने उमेदवारी अर्ज दाखल करण्याच्या तारखेपूर्वी जात प्रमाणपत्र पडताळणीसाठी छाननी समितीकडे अर्ज केला आहे परंतु ज्याला अद्याप वैधता प्रमाणपत्र मिळालेले

नाही, त्याने नामनिर्देशनपत्रासोबत आपण निवडून आल्याच्या तारखेपासून बारा महिन्यांच्या कालावधीत ते सादर करणार असल्याचे हमीपत्र सादर करावे. पुढील तरतुदीत असे नमूद करण्यात आले आहे की, जर अशा व्यक्तीने निवडून आल्याच्या तारखेपासून बारा महिन्यांच्या कालावधीत वैधता प्रमाणपत्र सादर केले नाही तर त्याची निवड पूर्वलक्षी प्रभावाने संपुष्टात आली आहे असे मानले जाईल आणि ती व्यक्ती सदस्य होण्यास अपात्र ठरेल.

11. महाराष्ट्र नगरपरिषदा, नगरपंचायती व औद्योगिक वसाहत अधिनियम, 1965 मध्ये कलम 9 A मध्ये तशाच स्वरूपाची तरतूद आहे.

12. या तरतुदींच्या स्वरूपाविषयी महाराष्ट्रात जोरदार कायदेशीर चर्चा झाली - त्या अनिवार्य आहेत की निर्देशक आहेत? अनंत उलाहाळकर आणि अन्य विरुद्ध मुख्य निवडणूक आयुक्त आणि इतर [2017 (1) एमएचएल जे 431] या खटल्यात मुंबई उच्च न्यायालयाच्या पूर्ण पीठाने हा मुद्दा निकाली काढला. शंकर रघुनाथ देवरे (पाटील) विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य [(2019) 3 एससीसी 220]. या खटल्यात पूर्ण पीठाच्या या निर्णयावर या न्यायालयाने शिक्कामोर्तब केले.

13. यापूर्वी उच्च न्यायालयाची वेगवेगळी मते होती. या तरतुदी 'निर्देशक' असल्याचा युक्तिवाद करणाऱ्या पक्षकारांनी प्रामुख्याने छाननी समितीने निकाली काढण्यासाठी घेतलेला वेळ त्यांच्या नियंत्रणात नसल्याचा युक्तिवाद केला. त्यांच्या मते, जोपर्यंत वैधता प्रमाणपत्र वाजवी वेळेत सादर केले जात नाही, तोपर्यंत कायद्यात दिलेल्या कठोर कालमर्यादिला निर्देशिका समजले जावे आणि त्या कारणास्तव निवडणुका अवैध ठरू नयेत. दुसरीकडे, ही तरतूद अनिवार्य आहे या सिद्धांताच्या पुरस्कर्त्यांनी असा युक्तिवाद केला की कायदा अनिवार्य शब्दात तयार केला गेला आहे, ज्यात 'विल' हा शब्द वापरला गेला आहे आणि त्याचे पालन न केल्यास परिणामांची तरतूद केली गेली आहे. पूर्ण पीठाने वैधानिक तरतुदीचा आणि निर्णय घेतलेल्या प्रकरणांचा विचार करून निकालाच्या परिच्छेद 45 आणि 46 मध्ये प्रथम खालील निर्णय दिले:

"45. सुजित वसंत पाटील (सुप्रा) यांच्या बाबतीत या न्यायालयाच्या पूर्ण पीठाने

तत्सम महापालिका कायदे आणि जात कायदा, 2000 यांच्यातील परस्पर

संबंधांच्या संदर्भात असे म्हटले आहे की, एखाद्या व्यक्तीने छाननी समितीकडून

वैधता प्रमाणपत्र घेतल्यानंतरच राखीव पदावर निवडणूक लढविण्याचा लाभ घ्यावा,

अशी विधिमंडळाची अपेक्षा आहे, जरी एखाद्या व्यक्तीस शासनाने जारी केलेल्या

तात्पुरत्या जात प्रमाणपत्राच्या आधारे असा लाभ घेण्यास परवानगी दिली असली

जेव्हा अशी व्यक्ती जोखीम घेण्यास तयार असेल तर. अशी कारणामिमांसा

परिच्छेद 12 A, 12 B आणि 12 C मध्ये प्रतिबिंबित होते. परिच्छेद 12 B अत्यंत

समर्पक असल्याने सोयीच्या संदर्भासाठी तो खाली लिहिला आहे:-

"12 B. अशा प्रकारे ही योजना अशी आहे की जातीचा दाखला मिळविणाऱ्या

व्यक्तीला स्वतः जात प्रमाणपत्राच्या छाननीसाठी छाननी समितीकडे अर्ज करावा

लागतो, जेणेकरून तो छाननी समितीकडून वैध प्रमाणपत्र मिळवू शकेल आणि

छाननी समितीने वैध प्रमाणपत्र दिल्यानंतरच सक्षम प्राधिकरणाने त्या व्यक्तीच्या

बाजूने दिलेले जात प्रमाणपत्र अंतिम ठरते. आमच्या मते, कलम 6 च्या

उपकलम

(2) ची योजना अशी आहे की ज्या उमेदवाराला मागासवर्गीयांना उपलब्ध

असलेल्या कोणत्याही सवलतीचा लाभ घ्यायचा असेल त्याने सवलतीचा दावा

करण्यापूर्वी जातीचा दाखला तसेच वैधता प्रमाणपत्र घेणे आवश्यक आहे.

परंतु

एखाद्या उमेदवाराने तात्पुरत्या प्रमाणपत्राच्या म्हणजेच सक्षम प्राधिकरणाने

दिलेल्या

प्रमाणपत्राच्या आधारे लाभाचा दावा करण्याचा निर्णय घेतल्यास त्याने दावा

केलेले

आणि मिळवलेले लाभ गमावण्याचा धोका पत्करला जातो आणि छाननी समितीने

त्याच्या जातीच्या दाव्याची पडताळणी करण्यास नकार दिल्यास दंडात्मक परिणाम

भोगावे लागतात. लाभाचा दावा करताना एखाद्या व्यक्तीने जाणीवपूर्वक घेतलेल्या निर्णयाचा विचार या कायद्यात करण्यात आला आहे. वैधता प्रमाणपत्र मिळाल्यानंतरच एखाद्या व्यक्तीने लाभाचा दावा करावा, अशी विधिमंडळाची अपेक्षा आहे, परंतु वर नमूद केलेली जोखीम घेण्याची तयारी असल्यास सक्षम प्राधिकरणाने जारी केलेल्या तात्पुरत्या प्रमाणपत्राच्या आधारे लाभाचा दावा करण्याची परवानगी ही विधिमंडळ देते. त्यामुळे आमच्या मते राखीव जागेसाठी निवडणूक लढविण्यास पात्र ठरणार्या उमेदवारासाठी वैधता प्रमाणपत्र हा एक आवश्यक घटक आहे...."

(जोर दिला आहे)

46. सुजित वसंत पाटील (सुप्रा) यांच्या मते, उमेदवारी अर्जासोबत वैधता प्रमाणपत्र सादर करण्याच्या सर्वसाधारण नियमाचे पालन न करता राखीव पदांची निवडणूक लढवू इच्छिणारी व्यक्ती 'धोका' पत्करतो. अशा प्रकरणात कलम 9 -A मधील पहिल्या तरतुदीनुसार अशा व्यक्तीला निवडणुकीच्या तारखेपासून सहा महिन्यांच्या आत वैधता प्रमाणपत्र सादर करण्याचे वैधानिक प्रतिज्ञापत्र सादर करणे बंधनकारक आहे. दुस-या तरतुदीतील, अटीनुसार, उल्लंघन झाल्यास परिणामाची तरतूद आहे. अशा व्यक्तीने जोखीम पत्करल्यानंतर तरतुदीत कोणतीही संदिग्धता नसल्यामुळे तरतुदीतच इतक्या स्पष्टपणे आणि कायदेशीररीत्या तरतूद केलेल्या उल्लंघनाच्या परिणामांपासून दूर राहण्याची परवानगी देता येत नाही. अन्यथा, अशा व्यक्तीला तरतुदीद्वारे ज्या अटीच्या अधीन राहून ही सवलत देण्यात आली, त्या अटींची पूर्तता न करता सशर्त सवलतीचा लाभ मिळेल."

राखीव पदावर निवडणूक लढविण्याचा लाभ घेणाऱ्या व्यक्तीकडे उमेदवारी अर्ज भरताना जात प्रमाणपत्र आणि वैधता प्रमाणपत्र हे दोन्ही असणे आवश्यक आहे, अशी विधिमंडळाची अपेक्षा आहे. केवळ जातीचा दाखला सादर करून निवडणूक लढविण्याची परवानगी विहित मुदतीत वैधता प्रमाणपत्र सादर करू, या हमीसह होता आणि हीच जोखीम उमेदवार घेत होता. ही एक 'जोखीम' होती कारण उमेदवारी च्या तारखेस सामान्यतः त्याच्याकडे असलेले वैधता प्रमाणपत्र अनुपलब्ध असणे, त्याला प्रतिज्ञापत्राच्या अधीन राहून निवडणूक लढविण्याची सवलत दिली जाते. विहित मुदतीत हजर न केल्यास निवडून आलेला उमेदवारही आपोआप अपात्र ठरेल.

14. त्यानंतर पूर्ण पीठाने वैधता प्रमाणपत्र सादर करण्याच्या कालमर्यादेचे स्वरूप स्पष्ट करताना परिच्छेद 80 व 81 मध्ये खालीलप्रमाणे निकाल दिला.

"80.... जर विधिमंडळाने मर्यादित कालावधीसाठी, छाननी समितीसमोर वैधता प्रमाणपत्र देण्याकरिता प्रलंबित अर्जांचा विचार करून, उमेदवारी अर्ज दाखल करण्याच्या तारखेपूर्वी वैधता प्रमाणपत्र जारी करण्यासाठी अर्ज केलेल्या परंतु उमेदवारी अर्ज दाखल करण्याच्या तारखेस असे वैधता प्रमाणपत्र प्राप्त न झालेल्या व्यक्तींना काही सूट किंवा सवलत दिली, परंतु अशा व्यक्तीला उमेदवारी अर्ज दाखल करण्याच्या तारखेला वैधता प्रमाणपत्र प्राप्त झाले नाही पण, अशा व्यक्तींनी "निवडणुकीच्या तारखेपासून सहा महिन्यांच्या कालावधीत" वैधता प्रमाणपत्र सादर केल्यास, वेळेनुसार अट मानण्याचे कोणतेही कारण नाही, केवळ निर्देशिका आणि त्याद्वारे विधिमंडळाने दिलेली सूट किंवा सवलत वाढविणे किंवा सुट असे, होते.

81. जर विधिमंडळाचा हेतू वैधता प्रमाणपत्र सादर करण्याच्या अटीतून सूट देण्याचा असेल, तर जोपर्यंत निवडून आलेल्या उमेदवाराचा अर्ज छाननी समितीद्वारे

निकाली काढला जात नाही, तोपर्यंत विधिमंडळाला तसे स्पष्टपणे किंवा किमान आवश्यक अर्थाने सांगण्यापासून कोणीही रोखू शकत नाही. त्याऐवजी, या प्रकरणात आणि कदाचित, चांगल्या कारणास्तव, विधिमंडळाने जाणीवपूर्वक असा आग्रह धरणे योग्य मानले आहे की त्या व्यक्तीने सहा महिन्यांच्या आत वैधता प्रमाणपत्र सादर करावे आणि पुढे, विधिमंडळाने स्पष्ट, असंदिग्धपणे आणि स्पष्ट शब्दांत अशी तरतूद केली आहे की अशा व्यक्तीने निवडणुकीच्या तारखेपासून सहा महिन्यांच्या आत वैधता प्रमाणपत्र सादर करण्यास अपयशी ठरल्यास, त्यांची निवड पूर्वलक्षी प्रभावाने रद्द करण्यात आली आहे असे मानले जाईल आणि ते नगरसेवक म्हणून अपात्र ठरतील. काळाची अट निर्देश म्हणून गृहीत धरली, तर इतक्या स्पष्टपणे व्यक्त होणारा कायदेविषयक हेतू पराभूत होईल. तरतुदीतील महत्वाचा भाग निव्वळ अनुशेष म्हणून मांडला जाईल. थोडक्यात, हे न्यायालय स्वतःच्या मूल्यनिर्णयांच्या आधारे किंवा समता आणि विषमतेच्या कल्पनांच्या आधारे कायद्याचे पुनर्लेखन करणार आहे."

ही तरतूद बंधनकारक असल्याचा निर्वाळा दिल्यानंतर पूर्ण पीठाने छाननी समितीकडून वैधता प्रमाणपत्र विहित मुदतीत सादर न केल्यास निवडणूक पूर्वलक्षी प्रभावाने रद्द करण्यात आली आहे आणि ती व्यक्ती अपात्र ठरविण्यात येईल, असे मत व्यक्त केले. तसेच पूर्वलक्षी प्रभावाने निवडणूक स्वयंचलीत रद्द करणे आणि अपात्र ठरविणे हे खालील शब्दांत असल्याचे म्हटले आहे:-

"98. सध्याच्या प्रकरणातही विधिमंडळाने कलम 9 -A लागू करताना वैधानिक कल्पकतेची तरतूद केली आहे, जी "त्यांची निवड पूर्वलक्षी प्रभावाने रद्द करण्यात आली आहे असे मानले जाईल आणि त्याला नगरसेवक म्हणून अपात्र ठरविले जाईल" या अभिव्यक्तीच्या वापरावरून स्पष्ट होते. वैधानिक कल्पकतेला त्याचे पूर्ण स्वरूप दिले पाहिजे. कलम 9 -A मधील दुस-या तरतुदीनुसार विहित केलेले

परिणाम स्वयंचलित नसतात किंवा निवडून आलेल्या व्यक्तीने निवडीच्या तारखेपासून सहा महिन्यांच्या मुदतीत वैधता प्रमाणपत्र सादर केले नसल्याचे सिद्ध झाल्यानंतर पुढील निर्णयाची आवश्यकता आहे, असे मत मांडण्यासाठी इतर कोणतीही तरतूद किंवा कारण नमूद करण्यात आलेले नाही.

99. छाननी समितीने विहित मुदतीनंतर निवडून आलेल्या नगरसेवकाच्या जातीच्या दाव्याची पडताळणी केल्यास कलम 9 -A च्या दुस-या तरतुदीनुसार विहित केलेल्या वैधानिक परिणामांवर कोणताही परिणाम होणार नाही, म्हणजेच अशा नगरसेवकाची निवड पूर्वलक्षी प्रभावाने रद्द करणे आणि त्याला नगरसेवक म्हणून अपात्र ठरविणे. त्यामुळे नगरसेवकाची निवडणूक पूर्ववत करण्याच्या हेतूने वैधता प्रमाणपत्र देणे किंवा वैध प्रमाणपत्र देणे अप्रासंगिक ठरेल, परंतु, अशा वैधतेमुळे त्यांची निवडणूक संपुष्टात आल्याने आणि त्यामुळे रिक्त झालेल्या रिक्त जागेमुळे होणारी निवडणूक लढविण्यास ते निश्चितच पात्र ठरतील.

100. परिणामी, या कायद्याच्या कलम 9 -A मधील दोन तरतुदींमध्ये विहित केलेली सहा महिन्यांची कालमर्यादा, ज्यामध्ये निवडून आलेल्या व्यक्तीला छाननी समितीकडून वैधता प्रमाणपत्र सादर करणे बंधनकारक आहे, असे आम्ही मानतो.

कलम 9 -A मधील दुस-या तरतुदीनुसार जर एखादी व्यक्ती निवडून आल्यापासून सहा महिन्यांच्या कालावधीत वैधता प्रमाणपत्र सादर करण्यात अपयशी ठरली तर त्याची निवडणूक पूर्वलक्षी प्रभावाने संपुष्टात आली आहे असे मानले जाईल आणि त्याला नगरसेवक होण्यास अपात्र ठरविले जाईल. अशा पूर्वलक्षी प्रभावाने त्यांची निवड रद्द करणे आणि नगरसेवक म्हणून अपात्र ठरविणे स्वयंचलित असेल आणि

विहित कालावधीनंतर त्यांच्या जातीच्या दाव्याची पडताळणी केल्यास त्यांची निवड पूर्ववत होणार नाही.

उपस्थित केलेल्या प्रश्नांची उत्तरे त्यानुसार दिली जातात."

15. तात्पुरती विस्तार कायदा, 2023 चा अर्थ लावण्यासाठी ही वैधानिक पार्श्वभूमी आवश्यक आहे. अपीलकर्ता क्रमांक 1 तात्पुरता विस्तार अधिनियम, 2023 च्या संरक्षणासाठी पात्र आहे की नाही याचा विचार करण्यासाठी, सध्याच्या प्रकरणातील वस्तुस्थितीचे पुनरावलोकन करणे आवश्यक आहे. अपीलकर्ता क्रमांक 1 ने 03.02.2013 रोजी आपले जात प्रमाणपत्र प्राप्त केले. केवळ 30.12.2020 रोजी (उमेदवारी अर्ज दाखल करण्याच्या तारखेला) त्यांनी जात पडताळणी समितीकडे वैधता प्रमाणपत्रासाठी अर्ज सादर केला. उमेदवारी अर्ज भरताना त्यांनी निवडणुकीच्या तारखेपासून बारा महिन्यांच्या आत जात वैधता प्रमाणपत्र सादर करू, असे हमीपत्रही दाखल केले. 18.01.2021 रोजी निवडणूक झाली आणि 21.01.2021 रोजी निकाल जाहीर करण्यात आला आणि अपीलकर्ता क्रमांक 1 निवडून आल्याचे घोषित करण्यात आले. बारा महिन्यांची मुदत 20.01.2022 रोजी संपली.

16. 30.12.2020 रोजी वैधता प्रमाणपत्र मिळविण्यासाठी छाननी समितीकडे ऑनलाइन अर्ज दाखल केला असता त्यांना पावती देण्यात आली. पावतीमध्ये खालील प्रमाणे अनुमोदन दिसून येते :-

"सात दिवसांच्या आत जाहीरनामा दाखल करू, अन्यथा हे प्रकरण बंद करण्यात

येईल, असे मला सांगण्यात आले आहे. "

त्यानंतर दिनांक 01-03/04/2021 रोजी जिल्हा जात प्रमाणपत्र पडताळणी समिती, सातारा यांनी खालील आदेश दिले. या आदेशात 3013 इतर अर्जदारांसह अपीलकर्ता क्रमांक 1 च्या प्रकरणाचाही समावेश होता. हा आदेश पुढीलप्रमाणे आहे.

" वरील प्रमाणे क्रं. 1 वाचा, स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या म्हणजेच नगरपरिषदा, नगरपालीका, महानगरपालिका निवडणुकांचे इच्छुक उमेदवार, आपल्या जात प्रमाणपत्रासाठी समिती कार्यालयाकडे अर्ज सादर केला आहे. वरील वाचन क्रमांक 2 व 3 नुसार राखीव जागांवरून स्थानिक स्वराज्य संस्था, नगरपरिषदा व महानगरपालिकांमध्ये निवडून आलेल्या उमेदवारांना निवडणुकीनंतर एक वर्षाच्या आत जात पडताळणी प्रमाणपत्र सादर करावे लागते.

जिल्हाधिकारी (निवडणूक शाखा) यांच्या दिनांक 23.03.2021 च्या निवडणूक निर्णयासंदर्भातील वरील परिच्छेद क्रमांक 4 नुसार व निवडून आलेल्या उमेदवारांनी सादर केलेल्या अधिसूचनेनुसार समितीने छाननी केली की, अशा निवडणुकीत हे अर्जदार निवडून आले की नाही? छाननीनंतर असे आढळून आले की, हे अर्जदार उमेदवार राखीव जागांवरून निवडणुकीत निवडून आलेले नाहीत. अशा निवडून आलेल्या उमेदवारांनी निवडून आलेल्या उमेदवारांची अधिसूचना वेळेत दाखल न केल्याने हे कार्यालय याबाबत निर्णय घेऊ शकत नाही. त्यामुळे जात प्रमाणपत्र एससी, एसटी, ओबीसी, एसपीएल बीसी 2012 च्या पडताळणीच्या महाराष्ट्र नियमावलीच्या नियम 17(2) (3) मधील तरतुदीनुसार हा प्रस्ताव दाखल करण्यात आला आहे."

निवडून आलेल्या उमेदवारांनी निवडून येण्याची अधिसूचना सादर न केल्याने कार्यालयाला त्यासंदर्भात कोणताही निर्णय घेता आला नसल्याचे आदेशाच्या वाचनावरून स्पष्ट झाले आहे. त्या दृष्टीने 2012 च्या नियमावलीतील नियम 17(2) (3) मधील तरतुदीनुसार हा प्रस्ताव 'दाखल' करण्यात आला होता.

17. तात्पुरता विस्तार कायदा, 2023 च्या कलम 3 आणि 4 चा अर्थ विचारात घेण्यापूर्वी मंदाकणी कचरू कोकणे ऊर्फ मंदाकणी विष्णू गोडसे विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य आणि इतर .[2021 (3) एमएचएलजे 221] च्या प्रकरणात मुंबई उच्च न्यायालयाचा एका निकालचा संदर्भ देणे आवश्यक आहे. या निकालात परिच्छेद 48, 49, 50 (2) आणि 50 (3) मध्ये खालील महत्त्वपूर्ण निर्देश देण्यात आले होते.

" 48. याचिकाकर्त्याचे अभ्यासू वकील सत्यजित दिघे यांनी योग्यच सांगितले की, जात पडताळणी समितीचा आदेश बारा महिन्यांच्या सक्तीच्या कालावधीच्या शेवटच्या दिवशी देण्यात आला होता आणि त्यामुळे या न्यायालयात जाण्यासाठी वेळ शिल्लक राहिला नाही जो एकमेव उपाय म्हणजे घटनात्मक उपाय उपलब्ध आहे. त्यामुळे भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद 226 अन्वये याचिकाकर्त्याच्या या न्यायालयात जाण्याच्या अधिकाराचे उल्लंघन झाले आहे....

49. मात्र, अनंत ह. उल्हारकर (सुप्रा) प्रकरणात या न्यायालयाच्या पूर्ण पीठाने घालून दिलेला कायदा लक्षात घेता महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम 1958 चे कलम 30 (1 A) बंधनकारक असल्याने त्यामध्ये दिलेली कालमर्यादा वाढवता येणार नाही. तथापि, जर वरील तरतुदी लागू असल्यास बारा महिन्यांच्या सक्तीच्या कालावधीपूर्वी सर्व जात पडताळणी समित्यांना प्रकरणे निकाली काढण्याचे निर्देश देणे आम्हाला बंधनकारक आहे. तथापि, अर्जदाराने वेळेत कार्यवाही निकाली काढण्यासाठी पूर्ण सहकार्य करावे आणि अनावश्यक पुढच्या तारखेची मागणी करू नये, या अटीवर असेल.

50. (ii) सर्व जिल्हा जात पडताळणी समित्यांना महाराष्ट्र ग्रामपंचायत

अधिनियम, 1959 चे कलम 10-1 A व कलम 30(1 A), महाराष्ट्र नगरपरिषदा,

नगरपंचायत व औद्योगिक वसाहत अधिनियम, 1965 चे कलम 9 A, मुंबई

महानगरपालिका अधिनियम 1888 मधील तरतुदीनुसार बारा महिन्यांच्या सक्तीच्या

कालावधीत समाविष्ट असलेल्या प्रकरणांचा निपटारा करण्याचे निर्देश देण्यात आले

आहेत, महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम 1949 चे कलम 5-B अन्वये शक्य

तितक्या जलद गतीने व कोणत्याही परिस्थितीत खालील अटींच्या अधीन राहून आठ

महिन्यांच्या कालावधीत:

(a) जात प्रमाणपत्र पडताळणीसाठी अर्ज केलेल्या संबंधित यशस्वी

उमेदवाराने आपला निवडणूक निकाल व हा आदेश आपल्या निवडणुकीचा

निकाल जाहीर झाल्यापासून दोन आठवड्यांच्या कालावधीत संबंधित

जिल्हा जात पडताळणी समितीला वैयक्तिकरित्या किंवा आपल्या

वकिलामार्फत कळविणे व वरील तरतुदींमध्ये तरतूद केल्यानुसार बारा

महिन्यांचा उपरोक्त कालावधी समितीला निदर्शनास आणून देऊन सुनावणी

जलद गतीने करण्याची विनंती करणे आणि या निर्णयाप्रमाणे कालात विहित

मुदतीत कार्यवाही पूर्ण करणे.

(b) संबंधित जिल्हा जात पडताळणी समितीने यशस्वी उमेदवाराने

समितीला दिलेल्या वरील पत्रापासून जास्तीत जास्त आठ महिन्यांच्या

कालावधीत या प्रकरणाचा निपटारा करण्यासाठी संभाव्य वेळापत्रक निश्चित

करावे. तथापि, वेळापत्रक निश्चित करताना समितीने या अधिनियमातील

तरतुदी आणि उपरोक्त नियमांचा ही विचार केला पाहिजे.

(c) संबंधित यशस्वी उमेदवाराने समितीसमोरील संबंधित कार्यवाही जलदगतीने निकाली काढण्यासाठी पूर्ण सहकार्य करावे आणि योग्य कारणाशिवाय कोणतीही पुढील वेळ घेऊ नये.

(d) अशा यशस्वी उमेदवाराने वरील निर्देशांचे पालन न केल्यास येथे निश्चित केलेली कालमर्यादा अशा कार्यवाहीला लागू होणार नाही, असे विशेष निर्देश देण्यात आले आहेत.

(iii) महाराष्ट्र राज्याच्या मुख्य सचिवांना या निर्णयाची प्रत आजपासून 30 दिवसांच्या आत सर्व जिल्हा जात पडताळणी समित्यांना पाठविण्याचे निर्देश देण्यात आले आहेत."

27 ऑक्टोबर 2020 रोजी जारी केलेल्या वरील निर्देशांवरून हे स्पष्ट होते (अपीलकर्ता क्रमांक 1 ने 30.12.2020 रोजी वैधता प्रमाणपत्रासाठी अर्ज दाखल करण्यापूर्वी) की निकाल जाहीर झाल्यापासून दोन आठवड्यांच्या आत राखीव जागांवरील यशस्वी उमेदवाराने आपला निवडणूक निकाल व उच्च न्यायालयाचा आदेश व निर्णय संबंधित जात पडताळणी समितीला कळविणे बंधनकारक होते. उमेदवाराला वरील कालमर्यादेकडे लक्ष वेधायचे होते आणि या कालावधीत जलद सुनावणी आणि कार्यवाही पूर्ण करण्याची विनंती करायची होती. छाननी समितीने संभाव्य वेळापत्रक निश्चित करून वरील पत्राच्या तारखेपासून जास्तीत जास्त आठ महिन्यांच्या आत या अर्जाचा निपटारा करायचा होता, असेही स्पष्ट झाले आहे. यशस्वी उमेदवाराने संबंधित कार्यवाही जलदगतीने निकाली काढण्यासाठी सहकार्य करणे अपेक्षित होते. सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे यशस्वी उमेदवाराने निर्देशांचे पालन न केल्यास त्यामध्ये निश्चित केलेली कालमर्यादा अशा कार्यवाहीला लागू होणार नाही, असे विशेष निर्देश देण्यात आले होते.

18. 14.06.2023 रोजी त्याच्या दुस-या अर्जासह सादर केलेल्या प्रतिज्ञापत्रावरून अपीलकर्ता क्रमांक 1 ची समजूत देखील स्पष्ट होते, जी खालील शब्दांत आहे:

"मी, अर्जदार - सुधीर विलास कालेल आदराने सादर करतो

मी सुधीर विलास कालेल स्वतःचा यांनी विनंती अर्ज सादर केला की, मी सन

2020 मध्ये ग्रामपंचायत जांभुळणी, ता. माण ची निवडणूक लढविली आणि त्या

निवडणुकीत मी निवडून आलो आहे. त्या अनुषंगाने निवडणूक अधिकारी तामान

यांनी मला जाहीरनामा/पत्र दिले आहे. काही कारणास्तव मी तो वेळेत सादर करू

शकलो नाही आणि त्यामुळे माझा प्रस्ताव समितीने फेटाळून लावला आहे.

आज दिनांक 14.07.2023 रोजी मी पुन्हा माझा नवीन प्रस्ताव सादर करीत आहे

आणि विलंबाची जबाबदारी स्वीकारत आहे. झालेल्या दिरंगाईला मी पूर्णपणे

जबाबदार आहे. माझा प्रस्ताव स्वीकारावा आणि लवकरात लवकर मला जात वैधता

प्रमाणपत्र द्यावे, अशी विनंती करण्यात येत आहे."

(जोर दिला आहे)

19. दिनांक 14.06.2023 रोजी दाखल झालेल्या या अर्जावर (30.12.2020 रोजी उमेदवारी अर्ज दाखल झाल्यानंतर बराच काळ झाला) त्यांनी 12.07.2023 रोजी वैधता प्रमाणपत्र प्राप्त केले, यात शंका नाही.

20. या पार्श्वभूमीवर तात्पुरता विस्तार कायदा, 2023 च्या कलम 3 अन्वये वैधता, अपीलकर्ता क्रमांक 1 च्या बाबतीत लागू होते का, हे तपासून पाहण्याची गरज आहे. तात्पुरता विस्तार कायदा, 2023 च्या कलम 3 आणि 4 मधील तरतुदी आणि त्यातील उद्दिष्टे आणि कारणांचे निवेदन निकालाच्या उत्तरार्धात निश्चित करून त्याचे विश्लेषण केले आहे.

21. एक तथ्यात्मक बाब लक्षात घेणे आवश्यक आहे ती म्हणजे 26.05.2023 रोजी तहसीलदारांनी उत्तरदाता क्र.11 - जिल्हाधिकारी, सातारा यांच्याकडे एक अहवाल पाठवून अपीलकर्ता क्रमांक 1 सुधीर विलास कालेल पंचायत कायद्याच्या कलम 10 (1A) नुसार विहित मुदतीत जात वैधता प्रमाणपत्र सादर करण्यात अपयशी ठरल्याची माहिती दिली.

अविश्वास ठरावातून उद्धवणारी कार्यवाही

22. दिनांक 13.06.2023 रोजी आठ सदस्यांनी अर्जदार क्रमांक 2-सुशीला सीताराम कालेल यांच्याविरोधात अविश्वास ठराव आणून तीचे सरपंच होण्यावर अविश्वास व्यक्त केला. यातील आठ उत्तरदात्यांनी अविश्वास ठरावाच्या बाजूने मतदान केले. जर अपीलकर्ता क्रमांक 1 ला बसण्याचा अधिकार असेल तर एकूण सदस्यसंख्या अकरा असेल आणि मतदान करणारे आठ सदस्य केवळ 72.73% असतील. जर अपीलकर्ता क्रमांक 1 ला बसण्याचा अधिकार नसेल तर एकूण सदस्यसंख्या दहा असेल आणि मतदान करणारे आठ सदस्य 80% असतील. 19.06.2023 रोजी प्रस्तावाच्या बाजूने मतदान करणाऱ्या किमान तीन चतुर्थांश सदस्यांची अनुपस्थिती असल्याच्या कारणास्तव अविश्वास प्रस्ताव फेटाळण्याचे आदेश देण्यात आले. अविश्वास ठरावाच्या प्रक्रियेशी निगडित पंचायत कायद्याच्या कलम 35 चा संबंधित भाग खाली दिला आहे:

" 35. अविश्वास प्रस्ताव. -

- (1) पंचायतीच्या कोणत्याही सभेत बसून मतदान करण्याचा अधिकार असलेल्या एकूण सदस्यसंख्येपैकी किमान दोन तृतीयांश सदस्यांनी तहसीलदारांना तशी नोटीस दिल्यानंतर सरपंच किंवा उपसरपंचांच्याविरोधात अविश्वास ठराव मांडता येईल. एकदा दिलेली अशी नोटीस मागे घेतली जाणार नाही.

(2) उपकलम (1) अन्वये नोटीस प्राप्त झाल्यापासून सात दिवसांच्या आत तहसीलदार यांनी नेमलेल्या वेळी पंचायतीची विशेष सभा बोलावून त्या सभेचे अध्यक्षपद भूषविले पाहिजे. अशा विशेष सभेत ज्या सरपंच किंवा उपसरपंचाविरुद्ध अविश्वास ठराव मांडला जातो, त्याला मतदानाच्या अधिकारासह सभेच्या कामकाजात बोलण्याचा किंवा इतर प्रकारे भाग घेण्याचा अधिकार असेल.

(3) पंचायतीच्या कोणत्याही सभेत बसून मतदान करण्याचा अधिकार असलेल्या एकूण सदस्यसंख्येच्या किमान तीन चतुर्थांश सदस्यांच्या बहुमताने हा प्रस्ताव मंजूर झाल्यास उपसरपंच, ताबडतोब सर्व अधिकारांचा वापर करणे व कार्यालयाची सर्व कामे व कर्तव्ये पार पाडणे बंद करतील व त्यानंतर सरपंचाविरुद्ध प्रस्ताव आल्यास, असे अधिकार कामे व कर्तव्ये उपसरपंचांकडे असतील; आणि उपकलम (3 B)

अन्वये नमूद केलेल्या वादावर निर्णय होईपर्यंत गटविकास अधिकाऱ्याने प्राधिकृत केल्याप्रमाणे विस्तार अधिकारी दर्जा पेक्षा कमी नसलेल्या अशा अधिकाऱ्याकडे जर सरपंच व उपसरपंच या दोघांविरुद्ध प्रस्ताव राबविला गेल्यास: ..."

23. 23.06.2023 रोजी उत्तरदाता क्रमांक 1 ते 8 यांनी उच्च न्यायालयात एक रिट याचिका दाखल केली ज्यात अपीलकर्ता क्रमांक 2 वरील अविश्वास प्रस्ताव योग्य आणि वैधरित्या अंमलात आणला जावा आणि परिणामी अपीलकर्ता क्रमांक 2 ला सरपंच म्हणून सर्व अधिकार, कार्ये आणि कर्तव्ये वापरणे त्वरित थांबविण्याचे निर्देश द्यावेत अशी विनंती केली. सरपंचपदाची निवडणूक जाहीर करण्याच्या सूचनाही देण्यात याव्या, अशी विनंती केली.

24. दिनांक 12.07.2023 रोजी जिल्हा जात प्रमाणपत्र छाननी समिती, सातारा अपीलकर्ता अर्जदार क्रमांक 1 ला जात वैधता प्रमाणपत्र दिले.

25. उच्च न्यायालयाच्या खंडपीठाने दिनांक 20.09.2023 च्या आपल्या निर्णयाद्वारे रिटच्या प्रार्थना (a) व (b) नुसार नियम निरपेक्ष ठरवला. रिटमधील प्रार्थना (a) व (b) खालीलप्रमाणे आहे:

(a) योग्य रिट, आदेश किंवा निर्देशाद्वारे हे माननीय न्यायालय याचिकाकर्त्यांनी सादर केलेल्या यातील उत्तरदाता क्रमांक 3 विरुद्ध अविश्वास प्रस्ताव घेतला हे घोषित दिनांक 13/06/2023 रोजी उत्तरदाता क्र. 2 यांनी बोलाविलेल्या व दिनांक 19/06/2023 रोजी झालेल्या विशेष सभेत आवश्यक बहुमताने योग्य व वैधपणे पार पाडण्यात आले आहे व परिणामी उत्तरदाता क्रमांक 3 ने ग्रामपंचायत जांभूळणी तालुका माण मध्ये सरपंच म्हणून सर्व अधिकार, कार्ये व कर्तव्ये वापरणे तात्काळ थांबवावे, असे निर्देश उत्तरदाताना देण्यात आले यावे. सातारा जिल्हा व त्यानंतर उत्तरदाता क्रमांक 2 व उत्तरदाता क्र. 6- जिल्हाधिकाऱ्यांना पुढील निर्देश देण्यात यावेत की, या ग्रामपंचायतीत नवीन सरपंच निवडीसाठी गावच्या सरपंचपदाची निवडणूक जाहीर करावी.

(b) योग्य रिट, आदेश किंवा निर्देशाद्वारे उत्तरदाता क्रमांक 2 ने दिनांक 19/06/2023 रोजी झालेल्या विशेष सभेत केलेली घोषणा व त्या सभेच्या इतिवृत्तात नोंदविल्याप्रमाणे उत्तरदाता क्रमांक 3 विरुद्धचा अविश्वास प्रस्ताव अयशस्वी ठरल्याची घोषणा करून रद्द बातल करण्यात यावे.

विचारकरण्यासारखे प्रश्न :

26. या परिस्थितीत विचारार्थ उपस्थित होणारे प्रश्न पुढीलप्रमाणे आहेत.:

- a. अपीलकर्ता क्रमांक 1 तात्पुरता विस्तार अधिनियम, 2023 च्या कलम 3 आणि 4 च्या संरक्षणास पात्र आहे का?
- b. 19.06.2023 रोजी अपीलकर्ता क्रमांक 2 विरुद्ध अविश्वास प्रस्ताव आवश्यक मतांअभावी घेण्यात आला नाही म्हणून कार्यवाही योग्य आहे का?

वादविवाद

27. आम्ही अपीलकर्त्यांचे विद्वान वकील श्री गौरव अग्रवाल (वरिष्ठ वकील म्हणून नियुक्त केलेले) आणि उत्तरदाता क्रमांक 1 ते 8 चे विद्वान ज्येष्ठ वकील श्री. विनय नवरे तसेच अधिकृत उत्तरदाताचे विद्वान वकील श्री. अनिरुद्ध जोशी यांचे म्हणणे ऐकले आहे. 30.12.2020 रोजी छाननी समितीसमोर दाखल केलेला अर्ज फेटाळण्यात आलेला नाही, असा युक्तिवाद विद्वान वकील श्री गौरव अग्रवाल यांनी केला. विद्वान वकिलांच्या म्हणण्यानुसार, 01-03/04.2021 रोजीचा आदेशाचा अर्थ फेटाळा असा मानला जाऊ शकत नाही; त्यांचा अर्ज प्रलंबित होता आणि 14.06.2023 रोजी केलेला अर्ज हा त्रुटी दूर करून केवळ फेर अर्ज होता. हे लक्षात घेता, विद्वान वकिलांच्या मते, अपीलकर्ता क्रमांक 1 तात्पुरत्या मुदतवाढीच्या कायदाच्या कलम 3 अंतर्गत वैधता तरतुदीचा लाभ घेण्यास पात्र आहे महाराष्ट्र ग्रामपंचायत कायद्याच्या कलम 35 (3) अन्वये सध्या बसून मतदानाचा हक्क असलेल्या एकूण सदस्यसंख्येच्या किमान तीन चतुर्थांश सदस्यांच्या बहुमताने अविश्वास ठराव आणणे आवश्यक आहे, असा युक्तिवाद अभ्यासू वकिलांनी केला, त्यामुळे नऊ मतांचे अपेक्षित बहुमत मिळाले नाही, असा युक्तिवाद अभ्यासू वकिलांनी केला.

28. त्याला उत्तर देताना ज्येष्ठ वकील श्री विनय नवरे आणि उत्तरदाता अधिकाऱ्यांचे अभ्यासू वकील श्री अनिरुद्ध जोशी यांनी असा युक्तिवाद केला आहे की, अपीलकर्ता क्रमांक 1 तात्पुरता विस्तार कायदा, 2023 च्या कलम 3 च्या लाभास पात्र नाही कारण हे कलम केवळ अशा व्यक्तीस लागू होईल ज्याने उमेदवारी अर्ज दाखल करण्याच्या तारखेपूर्वी आपल्या जात प्रमाणपत्राच्या पडताळणीसाठी छाननी समितीकडे अर्ज केला आहे आणि जो राखीव जागा मधून निवडून आला आहे. परंतु ज्याचा अर्ज तात्पुरता विस्तार अधिनियम, 2023 लागू होण्याच्या दिनांक 10.07.2023 रोजी छाननी समितीसमोर प्रलंबित आहे. 10.07.2023 पासून बारा महिन्यांच्या आत वैधता प्रमाणपत्र सादर करण्याचा लाभ केवळ त्या व्यक्तींनाच उपलब्ध करून देण्यात आला आहे. त्यांच्या मते, वैधता प्रमाणपत्र सादर न केल्यामुळे रद्द झालेल्या किंवा संपुष्टात आलेल्या व्यक्तीची निवडच त्या व्यक्तीस सदस्य किंवा सरपंच पदावर राहण्यास सक्षम करणा-या तरतुदींद्वारे संरक्षित केली जाईल. त्यांनी पुढे असा युक्तिवाद केला की संबंधित आदेशात कोणत्याही हस्तक्षेपाची आवश्यकता नाही कारण अपीलकर्ता क्रमांक 1 ने केलेल्या प्रतिज्ञेनुसार आणि आवश्यकतेनुसार घोषणा सादर न करण्याच्या वर्तणुकीमुळे तो निवडीच्या तारखेपासून पूर्वलक्षी प्रभावाने आपोआप अपात्र मानला जातो. दहापैकी आठ सदस्यांना बसून मतदान करून ज्यांना बसण्याचा व मतदानाचा हक्क होता, अविश्वास प्रस्ताव फेटाळणे बेकायदेशीर होते.

चर्चा आणि निष्कर्ष:

29. तात्पुरता विस्तार अधिनियम, 2023 चे कलम 3 आणि 4 खालीलप्रमाणे आहे:-

"3. (1) 1 जानेवारी 2021 रोजी किंवा त्यानंतर झालेल्या ग्रामपंचायत, जिल्हा परिषदा व पंचायत समित्यांच्या सार्वत्रिक किंवा पोटनिवडणुका लढविण्यासाठी व हा कायदा लागू झाल्याच्या तारखेपर्यंत महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियमाच्या कलम 10-1 A व 30-1 A व

महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समित्या अधिनियम 1961 च्या कलम 12 A, 42 व

67 मध्ये काहीही नमूद असले तरी:-

- (a) उमेदवारी अर्ज भरण्याच्या तारखेपूर्वी जात प्रमाणपत्र पडताळणीसाठी छाननी समितीकडे अर्ज केलेली आणि ग्रामपंचायतीचे सदस्य किंवा सरपंच, जिल्हा परिषदेचे नगरसेवक किंवा अध्यक्ष किंवा पंचायत समितीचे सदस्य किंवा सभापती या राखीव जागेवर निवडून आलेली व्यक्ती परंतु ज्याचा अर्ज हा अधिनियम लागू झाल्याच्या तारखेस छाननी समितीसमोर प्रलंबित आहे, त्याने हा कायदा लागू झाल्याच्या तारखेपासून बारा महिन्यांच्या कालावधीत आपले वैधता प्रमाणपत्र सादर करावे;

आणि

- (b) ज्या व्यक्तीची निवडणूक संपुष्टात आली आहे किंवा संपुष्टात आली आहे असे मानले गेले आहे किंवा वर नमूद केलेल्या कलमांमध्ये विहित केलेल्या कालावधीत वैधता प्रमाणपत्र सादर न केल्यामुळे ग्रामपंचायतीचे सदस्य किंवा सरपंच, जिल्हा परिषदेचे नगरसेवक किंवा अध्यक्ष किंवा पंचायत समितीचे सदस्य किंवा सभापती म्हणून अपात्र ठरलेली व्यक्ती सदस्य मानली जाईल आणि राहिल किंवा राहिल किंवा ग्रामपंचायतीचे सरपंच, नगरसेवक किंवा जिल्हा परिषदेचे अध्यक्ष किंवा पंचायत समितीचे सदस्य किंवा सभापती, तसेच वैधता प्रमाणपत्र सादर न केल्यास हा कायदा लागू झाल्यापासून बारा महिन्यांच्या कालावधीपर्यंत अपात्र ठरविण्यात येणार नाही. परंतु अशा व्यक्तीने हा अधिनियम लागू झाल्यापासून बारा महिन्यांच्या कालावधीत वैधता प्रमाणपत्र सादर न केल्यास त्याची निवडणूक पूर्वलक्षी प्रभावाने संपुष्टात

आल्याचे समजले जाईल व तो ग्रामपंचायतीचा सदस्य किंवा सरपंच, जिल्हा

परिषदेचा नगरसेवक किंवा अध्यक्ष किंवा पंचायत समितीचा सदस्य किंवा सभापती

होण्यास अपात्र ठरेल.

(2) उपकलम (1) मधील तरतुदी लागू होणार नाहीत:-

(a) जिथे हा कायदा लागू होण्याच्या तारखेपूर्वी उपकलम (1) मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या

जागांवर पोटनिवडणूक घेण्यात आली आहे; किंवा

(b) जिथे एखादा सदस्य ज्याचा वैधता प्रमाणपत्राचा अर्ज छाननी समितीने फेटाळला

आहे.

4. हा अधिनियम लागू होण्याच्या तारखेपूर्वी ग्रामपंचायतीचे सदस्य किंवा सरपंच, जिल्हा परिषदेचे

नगरसेवक किंवा अध्यक्ष किंवा पंचायत समितीचे सदस्य किंवा सभापती यांना अपात्र

ठरविण्यासंबंधी कोणत्याही न्यायालयात किंवा प्राधिकरणासमोर प्रलंबित असलेली सर्व कायदेशीर

कार्यवाही या कायद्यांतर्गत वैधता प्रमाणपत्र सादर करण्याची मुदत वाढविण्यात आली असून देखील

त्यांनी वैधता प्रमाणपत्र सादर न केल्यास, संपुष्टात येईल.

30. 10.07.2023 पासून तात्पुरता विस्तार अधिनियम, 2023 संमत होण्यामागील उद्देश आणि

कारणांचे निवेदन महत्वाचे आहे. ते खाली काढले आहेत:-

" महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम (1959 चा III) चे कलम 10-1 A व 30-1A तसेच

महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समित्या अधिनियम 1961 (मा. 1962 च्या V) मध्ये

अशी तरतूद आहे की, अनुसूचित जाती, जमाती किंवा नागरिकांच्या मागासप्रवर्गातील

व्यक्तींसाठी राखीव असलेल्या ग्रामपंचायतीचे सदस्य किंवा सरपंच, जिल्हा परिषदेचे

नगरसेवक किंवा अध्यक्ष किंवा पंचायत समितीचे सदस्य किंवा सभापती या जागेवर

निवडणूक लढवू इच्छिणारी प्रत्येक व्यक्ती, नामनिर्देशनपत्रा सोबत, सक्षम प्राधिकरणाने दिलेले जातीचे प्रमाणपत्र आणि छाननी समितीने दिलेले वैधता प्रमाणपत्र सोबत सादर करावे.

2. ठराविक सर्वसाधारण किंवा पोटनिवडणुकांमध्ये अशा राखीव जागांसाठी निवडणूक लढवू इच्छिणाऱ्या आणि वैधता प्रमाणपत्र मिळविण्यासाठी छाननी समितीकडे अर्ज केलेल्या व्यक्तींना निवडून आल्याच्या तारखेपासून बारा महिन्यांच्या आत वैधता प्रमाणपत्र सादर करण्याची मुभा मिळावी या उद्देशाने वरील कायद्यातील उपरोक्त कलमांमध्ये सुधारणा करण्यात आली आहे.

3. छाननी समित्यांवर जात प्रमाणपत्रांच्या पडताळणीचे कामाचा भाग असल्याने निवडून आलेल्या सदस्यांना या अधिनियमात विहित मुदतीत छाननी समित्यांकडून वैधता प्रमाणपत्र मिळविण्यात अडचणी येत होत्या. अशा निवडून आलेल्या सदस्यांचे अर्ज अजूनही छाननी समित्यांकडे प्रलंबित आहेत. मात्र, अशा सदस्यांचे अर्ज छाननी समित्यांसमोर प्रलंबित असल्याने सात हजारांहून अधिक निवडून आलेले सदस्य अपात्र ठरविण्यात आले किंवा स्वतःची कोणतीही चूक नसताना वैधता प्रमाणपत्र सादर न केल्याने त्यांना अपात्र ठरविले जाऊ शकते. तसेच यामुळे स्थानिक स्वराज्य प्रक्रियेत अडथळा निर्माण झाला होता. त्यामुळे छाननी समित्यांकडे अर्ज प्रलंबित असताना छाननी समित्यांनी वेळेत वैधता प्रमाणपत्र न दिल्याने अशा निवडून आलेल्या उमेदवारांना अशा पदांपासून वंचित राहावे लागणार नाही, याची काळजी घेणे आवश्यक होते.

4. त्यामुळे ग्रामपंचायत, जिल्हा परिषदा व पंचायत समित्यांच्या काही सार्वत्रिक किंवा पोटनिवडणुकांमध्ये सदस्य, सरपंच, नगरसेवक, अध्यक्ष व सदस्य व सभापती यांच्या राखीव

जागांवर निवडून आलेल्या व्यक्तींना वैधता प्रमाणपत्र सादर करण्यासाठी व त्याअनुषंगाने संबंधित किंवा अनुषंगिक बाबींसाठी बारा महिन्यांची मुदतवाढ देण्याची तरतूद करणारा कायदा करणे संयुक्तिक मानले गेले.

5. राज्य विधिमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांचे अधिवेशन सुरू नसल्याने व महाराष्ट्राच्या राज्यपालांनी कायदा करण्यासाठी तातडीने कार्यवाही करणे आवश्यक असल्याचे समाधान व्यक्त केल्याने वरील कारणांसाठी वैधता प्रमाणपत्र (ग्रामपंचायत, जिल्हा परिषदा व पंचायत समित्यांच्या काही निवडणुकांसाठी) अध्यादेशासादर करण्यासाठी महाराष्ट्र तात्पुरती मुदतवाढ देण्यात आली. महाराष्ट्राच्या राज्यपालांनी 10 जुलै 2023 रोजी 2023 (2023 चा महा. आ. VI) जारी केला.

6. या अध्यादेशाची जागा राज्य विधिमंडळाच्या कायद्याने घेण्याचा या विधेयकाचा हेतू आहे."

(जोर दिला आहे)

31. पडताळणी समित्यांवर जात प्रमाणपत्र पडताळणीचे काम जास्त असल्याने व निवडून आलेल्या सदस्यांना विहित मुदतीत वैधता प्रमाणपत्र मिळविण्यात अडचणी येत असल्याने हा तात्पुरता विस्तार कायदा करण्यात आल्याचे स्पष्ट झाले आहे. ज्या अर्जदारांचे अर्ज अद्याप छाननी समितीसमोर प्रलंबित आहेत, त्यांना संरक्षण देण्याचा हेतू आहे. अर्ज प्रलंबित असताना केवळ वैधता प्रमाणपत्र न दिल्याने अशा निवडून आलेल्या उमेदवारांना वंचित ठेवता कामा नये, अशी कल्पना होती. कलम 3 ची सुरुवात अनिर्बंध कलमाने होते. हा कायदा 1 जानेवारी 2021 रोजी किंवा त्यानंतर झालेल्या निवडणुकांना आणि तात्पुरता विस्तार कायदा, 2023 लागू होण्याच्या तारखेपर्यंत 10.07.2023 पर्यंत लागू होतो. उमेदवारी अर्ज भरण्याच्या तारखेपूर्वी जात प्रमाणपत्राच्या

पडताळणीसाठी छाननी समितीकडे अर्ज केलेल्या आणि राखीव जागेवर निवडून आलेल्या आणि कायदा लागू झाल्याच्या तारखेस छाननी समितीसमोर ज्यांचे अर्ज प्रलंबित आहेत, अशा व्यक्तींच्या प्रकरणांचा यात समावेश आहे, अशी स्पष्ट तरतूद आहे. तात्पुरता विस्तार कायदा 2023 लागू झाल्यापासून बारा महिन्यांच्या आत म्हणजेच 09.07.2024 पर्यंत प्रमाणपत्र सादर करणे बंधनकारक आहे. उपखंड (ब) मध्ये असे म्हटले आहे की, ज्या व्यक्तीची निवडणूक संपुष्टात आली आहे किंवा संपुष्टात आली आहे असे मानले गेले आहे किंवा वर नमूद केलेल्या कलमांमध्ये (10-1 A आणि 30-1 A) निर्दिष्ट केलेल्या कालावधीत वैधता प्रमाणपत्र सादर न केल्यामुळे सदस्य किंवा सरपंच होण्यास अपात्र ठरणारी व्यक्ती सदस्य किंवा सरपंच मानली जाईल आणि राहील आणि बारा महिन्यांच्या कालावधीपर्यंत अपात्र ठरविले जाणार नाही. उपकलम (2) मध्ये असेही स्पष्टपणे म्हटले आहे की, ज्या सदस्याचा वैधता प्रमाणपत्राचा अर्ज छाननी समितीने फेटाळला असेल तेथे उपकलम (1) मधील तरतुदी लागू होणार नाहीत. कलम 4 मध्ये असे म्हटले आहे की, सध्याच्या कायदानुसार सादर करण्यासाठी मुदतवाढ देण्यात आलेली वैधता प्रमाणपत्र सादर न केल्याबद्दल एखाद्या सदस्याच्या अपात्रतेची संबंधित कोणत्याही न्यायालय किंवा प्राधिकरणासमोर अधिनियम लागू होण्याच्या तारखेपूर्वी प्रलंबित असलेली सर्व कायदेशीर कार्यवाही थांबणार होती.

32. उच्च न्यायालयाने आपल्या आदेशात खालील निष्कर्ष नोंदवले आहेत.

"32. या प्रकरणात सुधीरचा वैधता प्रमाणपत्रासाठीचा अर्ज 1 एप्रिल 2021 रोजी

फेटाळण्यात आला. हा नकार तांत्रिक आहे, हा युक्तिवाद पूर्णपणे अप्रासंगिक आहे.

किंबहुना, कलम 10-1 A आणि सुधारित तरतुदीद्वारे ज्या गैरप्रकारांवर तोडगा

काढण्याचा प्रयत्न केला जात आहे, त्याचा नेमका उलगडा या आदेशातून होताना दिसतो.

उमेदवाराने नुसता अर्ज दाखल करणे आणि पुढे काहीही न करणे मान्य नाही. वैधता प्रमाणपत्रासाठी

तो अर्ज योग्यरित्या दाखल केला गेला पाहिजे आणि त्याचे अनुसरण केले गेले पाहिजे. नुसता

अर्ज दाखल करणे हे कायद्याचे पुरेसे पालन करणारे नाही. वैधता प्रमाणपत्र दिलेल्या मुदतीत मिळवणे आवश्यक आहे, मग ते मूळ कायद्याने असो किंवा तात्पुरत्या विस्तार कायद्याद्वारे. केवळ अपूर्ण कागदपत्रांसह सदोष अर्ज दाखल केल्याने वैधानिक हेतू पूर्ण होत नाही.

33. त्यामुळे महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम, 1959 व तात्पुरता विस्तार अधिनियम या उद्देशाने आजवरचा सर्वात जुना विवेचन सिद्धांत [हेडनचे प्रकरण, 1584, 76 ईआर 637] अवलंबिल्यास हे स्पष्ट होते की, नाकारलेले सदोष किंवा अपूर्ण अर्ज गुणवत्तेनुसार नाकारण्यापेक्षा वेगळे नाहीत. तरीही तात्पुरत्या विस्तार कायद्याचे कलम 3(2)(b) हे अत्यावश्यक संरक्षण आहे.

34. दोन्ही दृष्टीकोनातून पाहिलं तर तात्पुरता विस्तार कायदा सुधीरच्या मदतीला येऊ शकत नाही. या अध्यादेशातून आम्ही लक्षात घेतो, ज्याची प्रत पान 93 आणि 96 वर आहे, छाननी समितीकडे प्रलंबित अर्जांचा मोठा बॅकलॉग असल्याने ही गरज भासली आहे."

33. आधी नमूद केल्याप्रमाणे दिनांक 03.02.2013 रोजी जात प्रमाणपत्र मिळाल्यानंतर 30.12.2020 रोजीच म्हणजे नामनिर्देशनाच्या दिवशीच अर्जदार क्रमांक 1 ने वैधता प्रमाणपत्र मिळविण्यासाठी छाननी समितीकडे धाव घेतली. ही निवडणूक 18.01.2021 रोजी झाली होती आणि निकाल 21.01.2021 रोजी जाहीर करण्यात आला होता. त्याने 20.01.2022 पर्यंत वैधता प्रमाणपत्र सादर करणे आवश्यक होते.

34. 30.12.2020 रोजी वैधता प्रमाणपत्रासाठी अर्ज दाखल केल्यानंतर आठवडाभरात निकालाची घोषणा दाखल करू, असे आश्वासन त्यांनी दिले. शिवाय या प्रतिज्ञापत्राला **मंदाकणी कचरू कोकणे (सुप्रा)** या निकालाचे कायदेशीर पाठबळ आहे, ज्यात निकाल जाहीर झाल्याच्या तारखेपासून छाननी समितीला जाहीरनामा कळविण्यासाठी दोन आठवड्यांचा अवधी देण्यात आला आहे. जाहीर आहे

की, अपीलकर्ता क्रमांक 1 ने मंदाकणी कचरू कोकणे (सुप्रा) मधील तरतुदीनुसार दोन आठवड्यांच्या आत किंवा आश्वासना प्रमाणे एक आठवड्यांच्या आत जाहीरनामा सादर केला नाही. ज्या प्रकरणांमध्ये अर्जदारांकडून योग्य तो संवाद साधला जातो, अशा प्रकरणांमध्ये खंडपीठाने मंदाकणी कचरू कोकणे (सुप्रा) छाननी समितीला संवादाच्या तारखेपासून जास्तीत जास्त आठ महिन्यांच्या कालावधीत प्रकरणात निर्णय घेण्याचे बंधन घातले होते. ज्या अर्जदारांना प्राधान्याने अर्ज निकाली काढणे आवश्यक आहे, त्यांनी निर्णय प्रक्रियेत प्राधान्य मिळावे यासाठी आवश्यक असलेल्या औपचारिकतेचे पालन करावे, अशी अपेक्षा छाननी समितीला आहे कारण त्यांना मोठ्या संख्येने अर्जांचा सामना करावा लागत आहे. नियम 17(3) अन्वये समितीला कारणे नोंदवून अपूर्ण अर्ज फेटाळण्याचा ही अधिकार आहे. कलम 17(2) अन्वये उपस्थित केलेल्या हरकतीचे निराकरण करणे हे अर्जदाराचे कर्तव्य आहे.

35. या पार्श्वभूमीवर दिनांक 01-03/04/2021 चा आदेश जारी करण्यात आला ज्याद्वारे अर्ज (अपीलकर्ता क्रमांक 1 सह) 'दाखल' करण्यात आले. खटल्याच्या वस्तुस्थितीवर, प्रश्न असा आहे की, 01-03.04.2021 चा आदेश तात्पुरता विस्तार अधिनियम, 2023 च्या कलम 3 (2) (b) अंतर्गत फेटाळण्यासारखे आहे का जेणेकरून अपीलकर्ता क्रमांक 1 ला कलम 3 च्या लाभापासून वंचित ठेवता येईल.

36. या प्रश्नाचे उत्तर देण्यासाठी पंचायत कायद्याच्या कलम 10-1 A व 30-1 A सह तात्पुरता विस्तार अधिनियम 2023 च्या कलम 3 व 4 चा उद्देश लक्षात घ्यायला हवा. अनंत ह. उल्हाळकर (सुप्रा) यामध्ये सुजित वसंत पाटील (सुप्रा) मध्ये धारणेचा पुनरुच्चार करताना सांगितल्याप्रमाणे सर्वसाधारणपणे निवडणुकीत इच्छुक उमेदवाराने उमेदवारीसोबत जात प्रमाणपत्र व वैधता प्रमाणपत्र सादर करावे, असा नियम आहे. मात्र, वैधता प्रमाणपत्र न घेतलेल्यांना ते सादर करण्यासाठी बारा महिन्यांची मुदत देण्यात आली असून ही जोखीम अर्जदार घेत असल्याचे मानण्यात आले. जात

प्रमाणपत्र कायदा, 2000 अन्वये वैधता प्रमाणपत्रासह प्रमाणित केले तरच प्रमाणपत्र अंतिम ठरते. त्या कायद्याची व योजनेची चर्चा येथे वर करण्यात आली आहे. ज्यांना राखीव जागेसाठी निवडणूक लढवायची आहे आणि जे उमेदवारीच्या तारखेपूर्वी अर्ज दाखल करून वैधता प्रमाणपत्रासाठी अर्ज करण्याची जोखीम पत्करतात, त्यांच्याकडून त्यांच्या अर्जाच्या सुनावणीत ते अत्यंत तत्परता दाखवतील, अशी अपेक्षा करणे शहाणपणाचे ठरेल. याचा अर्थ असा की त्यांनी त्यांच्या नियंत्रणाखाली जे काही करणे अपेक्षित आहे ते करणे अपेक्षित आहे आणि छाननी समितीकडे त्यांच्या विचारार्थ वैध अर्ज सादर करणे अपेक्षित आहे. किंबहुना वैधता प्रमाणपत्र नसलेले निवडणूक लढवू इच्छिणारे अर्जदार जोखीम पत्करीत असल्याच्या आधारेच या तरतुदी बंधनकारक ठरविण्यात आल्या. अपीलकर्ता क्रमांक एकने उमेदवारी अर्ज दाखल करण्यापूर्वीच दिनांक 27.10.2020 रोजी आलेल्या **मंदाकणी कचरू कोकणे (सुप्रा)** यांचा निकाल जाहीर झाल्यापासून दोन आठवड्यांच्या आत निकाल जाहीर झाल्यापासून दोन आठवड्यांच्या आत निकाल जाहीर करणे हे छाननी समितीसमोरील अर्जदारांवर बंधनकारक असल्याचे स्पष्ट पणे नमूद केले आहे. ह्या प्रकरणात 21.01.2021 रोजी निकाल जाहीर करण्यात आला. कायद्यांतर्गत महाराष्ट्रात प्राप्त झालेल्या कायद्यानुसार, कायद्यात नमूद केल्याप्रमाणे व न्यायालयाच्या निर्णयात नमूद केल्याप्रमाणे वैधता प्रमाणपत्र 20.01.2022 रोजी किंवा त्यापूर्वी सादर करणे बंधनकारक होते. 14.06.2023 रोजी दाखल केलेल्या दुसऱ्या अर्जात अपीलकर्ता क्रमांक 1 ने कबूल केले की, निकालाची घोषणा असूनही काही कारणास्तव तो छाननी समितीकडे अर्ज दाखल करू शकला नाही. याचा परिणाम असा झाला की 20.01.2022 रोजी अपीलकर्ता क्रमांक 1 पंचायत कायद्याच्या कलम 10-1 A अन्वये त्याच्या निवडीच्या तारखेपासून पूर्वलक्षी प्रभावाने आपोआप सदस्य म्हणून अपात्र ठरविण्यात आला. दिनांक 01-03/4/2021 रोजी जात प्रमाणपत्र नियमावलीच्या नियम 17 (2) व 17 (3) अन्वये त्यांच्या निवडीची अधिसूचना सादर

न केल्याने अर्ज 'दाखल' करण्यात आले होते. हे लक्षात घेणे आवश्यक आहे की या आदेशाला अपीलकर्ता क्रमांक 1 ने कधीही आव्हान दिले नाही आणि म्हणूनच तो अंतिम झाला आहे.

37. असे धरले जाते- अपीलकर्ता क्रमांक 1 आवश्यक बाबी करावयास गरजेचे असताना व ते सर्व करीत नसतानाही, आणि जे त्याच्या नियंत्रणाखाली होते - जात प्रमाणपत्र छाननी समितीसमोर त्याचा अर्ज तात्पुरता विस्तार अधिनियम, 2023 च्या कलम 3 च्या उद्देशाने 10.07.2023 रोजी प्रलंबित असताना, अपीलकर्ता क्रमांक 1 ला त्याच्या स्वतःच्या चुकीचा फायदा घेऊ देणे होय. वैधता प्रमाणपत्र सादर करण्याची मुदत 10.07.2023 पासून आणखी बारा महिन्यांनी वाढविल्यास उद्दिष्टाच्या आणि हेतूच्या ही विरोधात जाणार आहे.

38. कलम 3 (1) वरून स्पष्ट होते की, 10.07.2023 पासून पुढील बारा महिन्यांचा कालावधी अशा लोकांसाठी होता ज्यांचे अर्ज वैधरित्या दाखल झाले होते आणि प्रलंबित होते आणि जेथे त्यांचे अर्ज नामनिर्देशनाच्या तारखेपूर्वी सादर केले गेले आहेत. तात्पुरता विस्तार अधिनियम, 2023 च्या कलम 3 च्या उपकलम (1) (b) मध्ये केवळ ज्यांचे अर्ज प्रलंबित आहेत त्यांचे सदस्यत्व पुनर्प्राप्त केले जाते, कारण त्यांना वैधता प्रमाणपत्र सादर करण्यासाठी आता 10.07.2023 पासून आणखी बारा महिन्यांची मुदत देण्यात आली आहे. उपकलम (2) (b) मध्ये स्पष्टपणे म्हटले आहे की, ज्या सदस्यांचे वैधता प्रमाणपत्राचे अर्ज छाननी समितीने फेटाळले आहेत त्यांना कलम 3(1) लागू होणार नाही.

39. छाननी समितीने दिनांक 01-03/04/2021 रोजी अर्ज फेटाळून लावला नाही आणि तो केवळ "फाइलिंग" किंवा "लॉजिंग" होता, असा अपीलकर्ता क्रमांक 1 च्या विद्वान वकिलांचा युक्तिवाद आम्ही मान्य करत नाही. कलम 3 (2) (b) मधील नाकारण्यात आलेल्या प्रकरणांमध्ये अशा प्रकरणांचाही समावेश असेल जिथे अर्जदारांच्या शेवटी केलेल्या चुकांमुळे अर्ज नाकारले गेले. ज्या अर्जदारांच्या नियंत्रणाखाली काही गोष्टी आहेत त्याने तात्पुरते विस्तार अधिनियम, 2023 च्या कलम 3 च्या उद्देशाने त्याच्या नियंत्रणाखाली असलेल्या सर्व गोष्टी केल्या पाहिजेत. याचा अर्थ असा ही

होईल की तात्पुरता विस्तार कायदा, 2023 चे कलम 3 (1) लागू होणार नाही कारण छाननी समितीकडे नामनिर्देशनापूर्वी कोणताही वैध अर्ज दाखल केला गेला नव्हता आणि जो प्रलंबित होता. त्याचा अर्ज प्रलंबित नव्हता, हे देखील अपीलकर्ता क्रमांक 1 चे प्रतिज्ञापत्र होते, जसे येथे स्पष्ट केले आहे. अपीलकर्ता क्रमांक एकचा युक्तिवाद मान्य करणे म्हणजे उमेदवारी अर्जाच्या तारखेला वैधता प्रमाणपत्र नसताना निवडणूक लढविण्याची 'जोखीम' पत्करणाऱ्या पक्षाला देण्यात आलेल्या सवलतीवर बक्षीस देण्यासारखे आहे.

40. वरील कारणास्तव, आम्ही असे मानतो की अपीलकर्ता क्रमांक 1 त्याच्या निवडीच्या तारखेपासून 12 महिन्यांच्या आत वैधता प्रमाणपत्र सादर करण्यात अपयशी ठरल्यामुळे तो आपोआप सदस्य म्हणून अपात्र ठरला. तात्पुरता विस्तार अधिनियम, 2023 च्या कलम 3 चे संरक्षक छत्र अपीलकर्ता क्रमांक 1 ला उपलब्ध होणार नाही कारण त्याला कलम 3 (2) (b) चा फटका बसला आहे, कारण की उपरोक्त अधिनियम सुरू होण्याच्या तारखेस कोणताही वैध अर्ज प्रलंबित नव्हता.

41. तसेच नियम 17 अन्वये अर्ज फेटाळण्यात आला होता. हा नकार असू शकत नाही ज्यामुळे त्याचे जात प्रमाणपत्र रद्द होईल, यात शंका नाही. जिल्हा जात प्रमाणपत्र छाननी समितीने दिनांक 14.09.2023 च्या पत्राद्वारे अपीलकर्ता क्रमांक 1 चा 30.12.2020 रोजीचा अर्ज "अनुपालन न केल्याबद्दल" निकाली काढण्यात आला आहे आणि त्याचे दिनांक 03.02.2013 चे जात प्रमाणपत्र अवैध नसल्याचे स्पष्ट केले आहे. अपीलकर्ता क्र.1 14.06.2023 च्या दुस-या अर्जाच्या अनुषंगाने, सक्षम प्राधिकरणाने 03.02.2013 रोजी जारी केलेले जात प्रमाणपत्र टिकवून ठेवण्यासाठी, भविष्यातील निवडणुका लढविण्यासाठी आणि कायद्यात उपलब्ध असलेल्या इतर सवलतींचा दावा करण्यासाठी 12.07.2023 रोजी जारी केलेल्या वैधता प्रमाणपत्राचा लाभ घेऊ शकतो.

42. स्वयंचलित अपात्रतेमुळे अपीलकर्ता क्रमांक 1 सदस्यत्व असणे बंद झाले आहे. या पार्श्व भूमीवर तहसीलदारांनी दिनांक 19.06.2023 रोजी अविश्वास प्रस्ताव फेटाळून लावत तीन चतुर्थांश

सदस्यांची मतदानाची गरज पूर्ण झाली नाही, तो आदेश टिकवता येत नाही आणि उच्च न्यायालयाने ती बरोबर रद्द बातल ठरवली आहे.

43. याचा निव्वळ परिणाम असा झाला की, उच्च न्यायालयाने अविश्वास प्रस्ताव फेटाळून लावणे आणि अपीलकर्ता क्रमांक दोन-सरपंचांविरुद्धचा अविश्वास प्रस्ताव योग्य रीतीने मांडला गेला, असे म्हणणे योग्य होते. तसेच अपीलकर्ता क्रमांक 2 ने सरपंच पदाच्या अधिकारांचा वापर थांबवावा, तसेच गावच्या सरपंचपदाची निवडणूक नव्याने अधिसूचित करण्यात यावी, असे निर्देश देणेही उच्च न्यायालयाने रास्त ठरविले. उच्च न्यायालयाने 19.06.2023 रोजीचा अविश्वास प्रस्ताव अयशस्वी ठरल्याचा जाहीरनामा रद्द करणे योग्य ठरविले.

44. आम्ही 2023 च्या रिट याचिका क्रमांक 7924 मध्ये उच्च न्यायालयाच्या दिनांक 20.09.2023 च्या निर्णयाची आणि आदेशाची पुष्टी करतो. वरील चर्चा लक्षात घेता अपील फेटाळले जाते. अंतरिम आदेश मागे घेतले जातील. खर्चाचा आदेश नाही.

तयार केलेल्या हेडनोट्स : दिव्या पांडे

खटल्याचा निकाल : अपील फेटाळले .

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.